

Beszámoló az OTKA 105552 A magyar lakosság jogtudata – elméleti és empirikus elemzés című projektjéről

Jelen beszámoló két nagyobb részt tartalmaz. Az első a kutatási tevékenység összefoglalását adja, míg a második a kutatás tartalmi eredményeit foglalja össze.

1. A kutatási tevékenység áttekintése

Kutatásunk ahhoz a hazai tudományos tematikához kívánt csatlakozni, amelyet elsősorban Kulcsár Kálmán és Sajó András neve fémjelez, akik már a rendszerváltást megelőző időszakban jelentős, nemzetközi mércével is mérhető kutató munkát végeztek a hazai jogtudat vizsgálatában. Ezek a kutatások amellest, hogy a nemzetközi szakirodalomhoz kapcsolódtak, a magyar jogtudat egyes sajátságait is feltárták. Ilyen pl. az a mindkét szerző által jelzett sajátság, hogy míg az érintettek merev (szakkifejezéssel: formális) jogalkalmazást és a jogsértések szigorú szankcionálását várják el általában, eközben ők maguk a jogszabályok megkerülésére, kijátszására, ha szükséges áthágására töreksenek, és saját esetükben méltányos elbánást kívánnak.

A kutatás tervezett menete szerint első lépésben áttekintettük volna a nemzetközi szakirodalmat azt kutatva, hogy milyen fontosabb dimenziók kerültek meghatározásra, s azokat milyen konkrét empirikus eszközökkel (pl. sztenderdizált és validált kérdőívi kérdésekkel) mérik, majd ezeket alkalmaztuk volna a hazai reprezentatív lakossági mintán vagy más módon (pl. fókuszcsoport), kiegészítve az esetlegesen a magyar jogtudat sajátságainak felmérésére kialakított empirikus mérési módszerekkel.

Rövidesen kiderült azonban, elsősorban a domináns angol nyelvű szakirodalom áttekintése után, hogy a témában nincsenek kialakult és elfogadott módszerek. Ez talán természetesnek tekinthető a társadalomtudományok esetében. Az azonban kétségkívül meglepett minket, hogy még szélesebb körben alkalmazott (bár esetleg mások által vitatott) módszerek sincsenek. Lényegében alig találtunk, a nagy nemzetközi adatfelvételek (World Value Survey - WVS, European Social Survey – ESS) néhány megszokott kérdésén (bizalom a jogrendszerben és annak egyes intézményeiben, a jogsértő magatartások megítélése) kívül alig találtunk alkalmazható kérdőívi kérdéseket, s azok nagy része is, mint később kiderült, megkérdőjelezhető megbízhatóságú volt.

Mindez rendkívüli mértékben megnehezítette a munkát és a projekt belső időtervének eltolódásához vezetett. Sokáig kerestük a megfelelő empirikus módszert és a fő kérdőív összeállítása jóval több időt vett igénybe, mint eredetileg terveztük, mivel jórészt magunknak kellett kialakítani a kérdőív koncepcióját és konkrét kérdéseit is. Problémát jelentett továbbá a nemzetközi összehasonlításhoz alkalmazható adatok hiánya. Emiatt, a – legalábbis az empirikus adatfelvételek költségeit tekintve – szűkös költségvetés terhére további két, nemzetközi adatfelvételt is meg kellett finanszíroznunk. Ezeket az esettanulmányi módszertani szakirodalomból vett szakkifejezéssel a „legnagyobb eltérések elvét” követve választottuk ki: Hollandia (protestáns, nyugat-európai ország, az EU alapító tagja) és Szerbia (ortodox, balkáni ország, amely nem az EU tagja) reprezentatív lakossági mintáján a magyar kérdőív egy részével megegyező kérdéseket tettünk fel. Végül a kérdőíves módszerrel feltárt egyes összefüggések mélyebb megismerésére négy csoportban fókuszcsoportos vizsgálatot végeztünk. Ez utóbbi adatfelvételekre azonban már csak a kutatás végső szakaszában kerülhetett sor.

Az adatfelvételek listáját az 1. számú melléklet tartalmazza. Az adatfelvételek adatait később hozzáférhetővé kívánjuk tenni más kutatók számára is.

Az összehasonlításnak – a nemzetközi aspektus mellett – a történeti összevetés jelentette a másik irányát. Úgy véljük ebben jóval sikeresebbek voltunk. Különösen a jogtudat egy viszonylag megragadhatóbb aspektusa a jogismeret tekintetében. Itt Kulcsár Kálmánnak az 1965-ben végzett kutatását részben megismételve, majd az első kísérlet eredményeiből okulva a második adatfelvételben azt tovább finomítva, meglehetősen jó eredményeket sikerült elérnünk, s azokat már publikáltuk is, a hazai és nemzetközi közvélemény számára is. Ez a számos korrekciós tényező kényszerű alkalmazása miatt jelentős munkának, de ugyanakkor eredménynek is bizonyult.

A kérdőívben szerepeltettünk azonban több olyan kérdést is, amelyet korábbi, tipikusan a rendszerváltás előtti adatfelvételek során tettek fel, így tehát a joggal kapcsolatos attitűdök, egyes jogintézmények (pl. a halálbüntetés megítélése), egyes jelenségek (pl. a fokozott büntetési hajlam; Sajó András által felállított jogosultság-tudat) tekintetében is rendelkezünk időbeli összehasonlítást lehetővé tevő adatokkal.

Kétségtelen, hogy az empirikus adatfelvételek késlekedése miatt az elemző szakasz jelentős mértékben eltolódott. Bár sikerült a kutatási tervben megfogalmazott outputokat előállítani, tény, hogy az eredmények publikálására jelentős mértékben a projekt zárása után kerül sor. (A feltüntetett publikációk mindegyike a folyóiratok részéről elfogadásra került, és az azokat közlő számokat is pontosan meghatározták.) További elemzések eredményeit azonban csak a későbbiekben fogjuk tudni tanulmányokba önteni. Ugyanakkor a projekt kutatóinak nagy része (különösen Fekete Balázs, Gajdusчек György, H. Szilágyi István) kifejezetten tervezi további elemzések elvégzését és publikációk elkészítését a meglévő, jelentős empirikus adattömegre alapozva. Több területen folynak jelenleg is elemzések, amelyek még nem jutottak el a publikálás szakaszába, így nem jelenhetnek meg a publikációs jegyzékben sem. Ilyen témák különösen:

- A halálbüntetéssel kapcsolatos attitűdök elemzése nemzetközi összevetésben – Gajdusчек György és H. Szilágyi István, valamint Tóth J. Zoltán.
- A 'jog', a 'jogi' értelmezése. Miként értelmezik az állampolgárok a jogot, milyen asszociációkat aktivál a jog fogalma – Gajdusчек György
- A joggal kapcsolatos ambivalens hazai attitűdök értelmezése (támaszkodva a korábbi hazai jogtudat kutatásokra is) – H. Szilágyi István
- Inkonzisztens értékrendek a magyar jogtudatban – Gajdusчек György
- A jogosultság kultúra hiányának tézise az empirikus adatok tükrében – Fekete Balázs

Mindezen témákon túl a magyar jogtudat jellemzőinek nemzetközi és történeti összehasonlításban való értelmezése is nyilván további elemzést igényel. Úgy tűnik, hogy történeti összevetésben számos ponton döbbenetesen a hasonlóságok számos, még a rendszerváltás előtti adattal (pl. a büntetési hajlandóság, annak mélyebb jellemzői, okozati tényezői tekintetében). Ugyanakkor a nemzetközi adatokon végzett első összehasonlító statisztikai elemzések azt látszanak igazolni, hogy a nyugati jogtudattal összevetve az eltérések nem feltétlenül olyan nagyok, avagy nem feltétlenül jól megragadhatók a kérdőíves módszerrel. Mindenestre a feltételezettnél jóval kisebb eltéréseket találtunk a holland és a magyar minta válaszai között.

A projekt folyamán, a már jelentkező eredmények ismertetésére és megvitatására több műhely jellegű konferenciát szerveztünk, amelyek tehát nem nagy, reprezentatív rendezvények voltak, hanem elsősorban a szakmai közönség számára szolgáló fórumok, amelyekre meghívtuk az ország egyetemlein található, a joghoz a társadalomtudományok szemüvegén keresztül közelítő – elsősorban a jogi egyetemeken működő – műhelyek képviselőit. (A felmerülő költségeket és az infrastrukturális háttérrel nem az OTKA költségvetéséből biztosítottuk.) Ezeken a konferenciákon, amelyeken általában 20-40 fő vett részt, mutattuk be az elkészült, ún. draft tanulmányokat és vitattuk meg azokat a felkért külső opponensek véleménye, valamint a résztvevők hozzászólásai alapján. A konferenciák programjai a 2. számú mellékletben elérhetők.

NEM RÖGZÍTETTÜK KÜLÖN A PUBLIKÁCIÓK KÖZÖTT a magyar és angol nyelvű konferencia-előadásokat. Ezek a konferenciák jegyzékében találhatóak meg, valamint számos elemzés megvitatásra került az MTA TK Jogtudományi Intézetének fórumain. A konferencia-előadások száma így összességében jelentősen meghaladja a publikációs listában szereplő tanulmányok számát.

Csak a megfelelően előkészített, megvitatott munkákat publikáltuk. A dolgozatok jelentős része esetében előbb az MTA TK Jogtudományi Intézete által működtetett „Law Working Papers” internetes folyóíratra töltöttük fel a szövegeket, ami további lehetőséget teremtett a kommentálásra, egyben nemzetközileg könnyebben is hozzáférhető. Az alapos előkészítés talán további időbeli csúszást idézett elő, s a megjelentetett tanulmányok számát csökkentette, ugyanakkor úgy véljük, hogy ezt a magasabb minőség kompenzálja. Szinte kizárólag A kategóriás hazai folyóiratokban publikáltunk, illetve több nemzetközi folyóiratban, valamint gyűjteményes kötetben is jelent meg publikációnk, közöttük impact factoros is, amelyben az OTKA támogatás is feltüntetésre került. Az említett csúszás miatt a feltöltött publikációk egy része csak a projekt lezárása után fog megjelenni, de azokat minden esetben már – (további) módosítás nélkül – elfogadták. Igény esetén erről a nyilatkozatokat be tudjuk csatolni.

A projekt-tervben a tudományos célok mellett a gyakorlati hasznosítás lehetőségét is előre vetítettük. Elsőként megkeresés érkezett az Igazságügyi Minisztérium miniszteri kabinetjéből, mely a jogismeret-kutatás eredményeit kívánta részletesebben megismerni. Továbbá, 2016. augusztus 1 - 2017. május 31. között Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében készítjük el azokat a tanulmányokat, amelyek elsődleges célja a projektben feltárt összefüggések hasznosítása.

Jelentős erőfeszítéseket tettünk annak érdekében, hogy kutatásunk eredményeit a médián keresztül a szélesebb közvéleménnyel is megismertessük. Ezzel a közvélemény tájékoztatásán túl az is célunk volt, hogy a szakma olyan szegmenseit is elérjük, akikhez egyébként nem jutnánk el. Az is célunk volt továbbá, hogy kifejezetten az OTKA program eredményeit hangsúlyozzuk, mintegy azt az üzenetet is küldve, hogy a társadalomtudományi kutatásokra elköltött összegek jól hasznosulnak. A média-jelenlétet a záró konferenciánkra koncentráltuk. Így számos beszámoló jelent meg több vezető hírportálon, így a mandiner és az index.hu-n is, amely aztán további média-szerepelést is generált, pl. az ATV híreiben, illetve a Lánchíd rádióban, ahol Fekete Balázs és Róbert Péter számoltak be a projekt keretében végzett kutatásokról. A fontosabb hírek elérhetőségét a 3. számú melléklet tartalmazza.

2. Tartalmi összefoglaló

A projekt anyagi lehetőséget biztosítottak több, különféle technikával végzett empirikus adatfelvétel lebonyolítására. Ezt kihasználva a jogtudat számos aspektusára nézve gyűjtöttünk információkat. Amint azt fentebb jeleztük az időbeli csúszás miatt a legtöbb témát nem tudtuk teljes egészében feldolgozni. Az alábbiakban a jelenleg már rendelkezésre álló eredményeket foglaljuk össze röviden.

1. A „jog”, a „jogi” értelmezése

Maga a kérdés is nehezen volt definiálható, s az alkalmazott módszerek is kihívást jelentettek. Végző soron azt kívántuk felderíteni, hogy egy képzeletbeli fogalmi térképen hol helyezkedik el a jog pl. olyan kulcsfogalmakhoz viszonyítva, mint a „méltányosság és igazságosság”; a „hatalom és állam”, a „rend és fegyelem”, stb. A válaszok feldolgozása, a válaszok több dimenzióban történő kódolása, jelenleg is folyamatban van. Az első eredmények arra utalnak, hogy a jog egyfajta formális, ilyenként a mindennapoktól idegen entitásként értelmeződik. Az asszociációkban („mi jut eszébe, ha azt hallja, hogy jog?”) elsősorban intézményi, szervezeti fogalmak jelennek meg. E témában eddig nem publikáltuk eredményeinket.

2. A joggal, jogrendszerrel kapcsolatos általános attitűdök

Ez a kérdés rendkívül összetett, éppen ezért csak egyes aspektusait tudtuk eddig vizsgálni. Eredményeink arra utalnak, hogy egyszerre van jelen egy elidegenedett, ellenséges attitűd, amely a cselekvés szintjén a jog megkerülésére, kijátszására sarkall, és egy a jogot a renddel azonosító, ilyenként kívánatosként értelmező attitűd. Összességében azonban az ellenséges attitűd nagyobb magyarázó erővel bír. Legalább ennyire jellemző adat a joggal kapcsolatos értékek rendkívüli inkonzisztenciája. Azt találtuk, hogy ugyanazon személyek tartalmukban gyökeresen ellentétes értékek követéséről számolnak be, tömegesen. Ez az anómias társadalmakat jellemző jelenség rendkívül elterjedt. Okainak vizsgálata további kutatást is igényel, önálló kutatási témát kijelölve, pl. a kutatásunkban is alkalmazott nemzetközi empirikus összehasonlítás eszközével, amely arra adhat választ, hogy mennyire van szó nemzeti, esetleg regionális sajátyságról, vagy esetleg egy általános társadalmi jelenségről.

A témában számos konferencia-előadást tartottunk, illetve tanulmányt publikáltunk.

3. Miért fordulnak az emberek a jog eszközéhez?

Ezt az alapvető kérdést több kérdőívi kérdés is vizsgálta, különféle aspektusokból.

Az egyik kérdés egyszerűen rákérdezett arra, hogy egy jelentős konfliktushelyzetben fordulna-e valaki a jog eszközéhez, majd arra kértük a válaszadókat, hogy indokolják válaszukat (ezeknek az ún. nyitott kérdéseknek a több dimenzióban történő kódolása folyamatban van), illetve szembesítettük őket lehetséges magyarázatokkal (pro és kontra érvekkel) és arra kértük, hogy jelezzék ezekkel kapcsolatban egyetértésük (vagy nem értésük) mértékét.

A válaszadók mintegy fele-fele arányban mondták, hogy igen vagy nem fordulnának a jog eszközéhez, kezdeményeznének pl. bírósági ügyet. Azok, akik igen választ adtak legnagyobb mértékben azt a gondolatot hangsúlyozták, hogy a jogi eljárás alaposabb megfontolásra ad lehetőséget, bár ezt némileg ellensúlyozza, hogy a vita békés lezárásának lehetőségét a legkevésbé látták ugyanezen válaszadók a jogi eljárásban. Akik nem fordulnának a jog eszközéhez, mind a nyitott, mind a zárt kérdésekben legnagyobb arányban az eljárás költséges és lassú voltát említették okként. További elemzést igényel, hogy valóban erről van e szó, vagy a válasz egy racionalizációs folyamat

eredménye-e. Mindenesetre, a gyakorlati alkalmazás szempontjából feltétlenül figyelemre méltó, hogy az igazságszolgáltatási eljárásról egy ilyen negatív kép él a válaszadók többségében (ti. azokban is, akik a kérdésre igennel válaszoltak).

Az adatok elemzése, a nyitott kérdések kódolása jelenleg is zajlik. Az első eredményeket zárókonferenciánkon a nyilvánosság elé tártuk, annak érzékelhető sajtóvisszhangja is volt.

Egy másik kérdéscsoport arra vonatkozott, hogy az emberek milyen esélyt adnak arra, hogy a bíróságon nyernének egy perben, amelyben nekik van igazuk. A válaszokból kirajzolódó általános tendencia, hogy az emberek kevés esélyt látnak arra, hogy igazukat érvényesíthessék. Még a – mintegy viszonyítási alapként kezelt – szomszédjukkal szemben is, egy olyan ügyben, amelyben pedig nekik van igazuk. Kiugróan a legkisebb esélyt egy politikussal szemben adják maguknak, ennél érzékelhetően többet az állami hivatalok, illetve egy gazdag vállalkozó ellen, még többet a munkahelyi vezetőjükkel szemben (ami talán a munkaügyi bíróságok tevékenységének átlagon felüli ismertségére utaló, pozitív eredmény). Ám minden esetben az átlagértékek inkább a „még ha igazam van is elveszteném a pert” véleményt tükrözik. (1-5 skálán 2,17-2,78 közötti értékekkel.)

Az eredmények közzétevése folyóiratcikk formájában megtörtént.

Bizalmi indexek mérése általánosnak mondható a nagy nemzetközi adatfelvételekben is. Jelen kutatásunkban ezeket (mind az interperszonális, mind az intézményi bizalmi indexek esetében) elsősorban ún. magyarázó változókként alkalmaztuk, ezért publikálásuk önmagában értelmetlen lenne. Összesen hét szervezetbe és a „jogrendszerbe általában” vetett bizalmat mértük és az elvárt eredményeket kaptuk: a tisztán jogi entitásoknak nagyobb, a politikával átitatott szervezeteknek (kormány, parlament) jóval kisebb bizalmi indexe van.

4. Miért tartják be az emberek a jogszabályokat

Minden jogrendszer alapvető kérdése, hogy az állampolgárok miért követik, vagy nem követik a jogot. A területen már korábban is végeztünk kutatásokat, amelyekhez az OTKA projekt jelentős segítséget nyújtott, részben azzal, hogy a szűkebb körben felvett adatainkat reprezentatív mintával erősíthettük, részben pedig a fókuszcsoporthoz tartozó adatfelvétel is elsősorban e témára koncentrált.

Utóbbiban feltűnő, hogy a résztvevők milyen kreatívak voltak annak indoklásában, hogy miért van rendben, sőt, morálisan miként igazolható egyes jogsértések elkövetése. A tömegközlekedési eszközökön jegy, bérlet nélkül való utazást legalább tucatnyi okkal tudták indokolni, különösen a budapesti csoportok, de figyelemre méltó pl. az a gondolat is, hogy a TESCO-ból lehet lopni, hiszen úgymint kivonulnak.

A kérdőíves adatfelvételek fókuszában az a kérdés állt, hogy milyen motivációs tényezők lehetnek a jogkövető magatartás mögött. Kutatásunkban különösen arra fókuszáltunk, hogy a szankciónak vajon milyen szerepe van ebben, más, elsősorban morális tényezőkkel összevetve. A kérdés a nemzetközi szakirodalom, illetve egy másik jelentős OTKA projekt (101701; Intézményi bizalom és a közpolitika eredményessége Magyarországon) kapcsán is központi szerepet kapott, így egyfajta szinergia is kialakult a két projekt között, noha az adatok értelmezése némileg eltérő. Eredményeinket magyar nyelven több változatban is publikáltuk (egyét a jogász, egyet a társadalomtudományokat művelő közönség számára. Jelenleg a nemzetközi publikáción dolgozunk.

5. Jogállami értékek

A jogállami értékekhez való viszonyulás vizsgálata az egyik alapkérdése a poszt-szocialista országoknak, amit az utóbbi évek tendenciái különösen fontossá tesznek. A fő problémát e kutatások esetében az összehasonlító adatok hiánya jelenti. Vajon a magyar és régiós adatok mennyiben jeleznek általános tendenciákat, avagy mennyiben régió-, esetleg nemzet-specifikusak. Ezt a problémát kívántuk áttörni egy korábban, az EU akkori 15 tagján (illetve külön a kelet- és nyugatnémet területeken) alkalmazott kérdés-szett újbóli lekérdezésével, arra alapozva, hogy az akkori kutatás adatai publikálásra kerültek a szakma vezető folyóiratában. Sajnos a lekérdezés az összevetés lehetetlenségével szembesített minket, gyaníthatóan azért, mert az eredeti publikációban közölt adatok és eredmények sem teljesen helytállóak. Jelenleg is dolgozunk azon, hogy miként lennének hasznosíthatóak a kérdés-szett kérdései önmagukban, vagy más kérdésekkel együtt.

6. Büntetési hajlandóság, halálbüntetés

A büntetési hajlandóság, annak kiemelkedő mértéke, ugyanakkor sajátos, ambivalens jellege a magyar jogtudat hosszabb ideje (legalább a hetvenes évektől) ismert és leírt jellemzője. Adataink alkalmasak arra, hogy egyfelől történeti összehasonlítást tegyenek lehetővé (a rendszerváltás előtti kérdőíves adatfelvétel kérdéseinek ismétlésével, a korábbi adatok birtokában összevető elemzésével), másfelől, elsősorban a halálbüntetéssel kapcsolatban a nemzetközi összehasonlítás lehetősége is felmerül. Mindkét témán dolgozunk (utóbbin Tóth Zoltán, a téma vezető hazai szakértője bevonásával), a publikációk előkészítése folyamatban van.

7. Jogismeret és annak változása

A jogtudat kutatásán belül a jogismeret témája a leginkább megragadható terület, noha kétségtelen, hogy mind az értelmezés elvi, mind a mérés módszertani kérdéseiben jelentős vitapontok vannak. Kutatásunkban Kulcsár Kálmánnak 1965-ben felvett és 1967-ben részleteiben (nagy számú adattáblával) publikált, konkrét jogi rendelkezések ismeretét mérő kérdéseit (pontosabban azok egy részét) tettük fel újra, ami egy módszertanilag védhető összevetést tesz lehetővé, a számos módszertani akadály (eltérő, Kulcsár esetében több dimenzióban torz mintavétel, megváltozott jogszabályok, a populáció megváltozott összetétele) leküzdésével sikerült egy fél évszázados összehasonlítást lehetővé tévő elemzést készítenünk.

Az eredmények úgy foglalhatók össze, hogy a jogismeret határozottan növekedett. Mélyebb elemzés azonban rámutat, hogy ez két tényezőnek tudható be: egyfelől az alapvető alkotmányjogi ismeretek (pl. ki hozza a törvényeket) nagymérvű növekedésének, miközben más jogterületeken (pl. polgári-, büntető-, eljárásjogok) a jogismeret nem nőtt, valamint – talán még inkább meghatározó mértékben – az iskolázottság általános növekedésének. Ezekről eltekintve a jogismeret lényegében alig változott. Ugyanakkor nagyban megváltozott az azt befolyásoló tényezők szerepe: általában a különféle dimenziókban mért társadalmi egyenlőtlenségek szerepe (kivéve talán az iskolázottságot) csökkent. Némileg meglepő módon ezt találtuk a településtípusok szerinti eltérés esetében, míg a nemek közötti, 1965-ben jelentős különbség teljesen eltűnt, sőt a nők némileg tájékozottabbaknak is tűnnek.

Eredményeinket több publikációban is ismertettük magyarul és angol nyelven is. Az első adatfelvétel során tapasztalt problémákat egy újabb adatfelvétellel korrigáltuk, amely most már a korábbinál is teljesebb és megbízhatóbb történeti összevetést tesz lehetővé, amely már arra is reflektál, hogy Kulcsár számos, akkor újnak számító (szocialista) jogintézmény ismeretére kérdezett rá. Ezeket most az EU jogára vonatkozó kérdésekkel kíséreltük meg behelyettesíteni; természetesen kizárólag az újdonság okán vett hasonlóság miatt.

1. számú melléklet: Empirikus adatfelvételek listája

Módszer	Kérdés, Tartalom	Jellemzők	Teljesítő
Interjúk és próba-kérdőív	A jogtudat valamennyi szóba jöhető kérdése, hosszabb interjúk, később már kifejezetten a kérdőív kérdéseinek tesztelésére.	Eltérő rétegekből (Budapest, vidék) magas és alacsony iskolázottság, stb.	Kutatók (szomszédokkal, rokonokkal, ismerősökkel) kb. 20 interjú
Kérdőív	Jogtudat alapkérdései: Jogismeret, Joggal kapcsolatos attitűdök, a jog fogalmának értelmezése, a joghoz való fordulás, jogkövetés és annak okai, bizalom.	Felnőtt magyar lakosság reprezentatív mintája. 2015.11-12	Szonda-Ipsos
Kérdőív	A magyar kérdőív szűkített kérdéssorának lekérdezése, nemzetközi összehasonlítás céljából	Hollandia, reprezentatív lakossági minta 2016.06-07	GFK Hungária
Kérdőív	A magyar kérdőív szűkített kérdéssorának lekérdezése, nemzetközi összehasonlítás céljából	Szerbia, reprezentatív lakossági minta 2016.06-07	ZáveczResearch
Fókusz-csoport	Jogsértések elterjedtsége, megítélése, a megítélést befolyásoló tényezők: szülők, ismerősök, elterjedtség, szankciók észlelése.	4 2-2 csoport fizikai és szellemi; Salgótarján és Budapest 2016.09	Königsberg Consulting

2. számú melléklet: Konferenciák listája

1. Jogtudat-kutatások Magyarországon tudományos szimpózium; 2015. november 4.

Helyszín: PPKE Jog- és Államtudományi Kar Dékáni Tanácssterme (Budapest, VIII., Szentkirályi u. 28.)

Program:

- 13.00-13.15 Regisztráció – Köszöntő: Frivaldszky János
- 13.15-13.45 H. Szilágyi István: A jogtudat-kutatások elméleti kérdései
- 13.45-14.15. Vita – kávészünet
- 14.15.-14.45. Fekete Balázs: A jogi kultúra három értelmezése
- 14.45.-15.15. Vita – kávészünet
- 15.15- 15.45. Gajdushek György: Jogtudat-kutatások a rendszerváltást követően
- 15.45-16.15 Vita – kávészünet
- 16.15-17.00 A hazai jogszociológiai kutatóműhelyek bemutatkozása – kerekasztal beszélgetés

2. A magyar lakosság jogtudata az újabb empirikus kutatások tükrében; tudományos szimpózium; 2016. március 31.

Helyszín: PPKE Jog- és Államtudományi Kar Dékáni Tanácssterme (Budapest, VIII., Szentkirályi u. 28.)

Program:

- 13.00-13.10. Regisztráció – Köszöntő: Frivaldszky János
- 13.10-13.30 Fekete Balázs – Róbert Péter: A magyar joggal kapcsolatos attitűdök tipizálása egy nemzetközi kutatás tükrében
- 13.30-14.00. Vita – felkért opponens: Navratil Szonja
- 14.00.-14.20. Róbert Péter – Fekete Balázs: Rétegződés és jogi attitűdök Magyarországon
- 14.20.-14.50. Vita – felkért opponens: Kiss Valéria
- 14.50- 15.10. Gajdushek György: Kísérlet a jogtudat mélyebb dimenzióinak feltárására a hazai empirikus adatok figyelembe vételével
- 15.10-15.40. Vita – felkért opponens: Fleck Zoltán
- 15.40-16.00. H. Szilágyi István – Gajdushek György: Nevelés és büntetés. A büntetési igény alakulása a magyar lakosság jogtudatában az újabb hazai empirikus kutatások fényében, különös tekintettel a nevelési elvek hatására.
- 16.00.-16.30. Vita – felkért opponens: Tóth J. Zoltán
- 16.30-16.55. Kerekasztal beszélgetés
- 16.55-17.00. A szimpózium zárása: Gajdushek György

3. Záró-konferencia: A magyar lakosság jogtudata – elméleti és empirikus elemzés; 2016. szeptember 29.

(http://www.cee-forum.org/download/75169e5b08af0054121cdb7ebc1ed176/cee_jti_online_new.pdf)

Helyszín: Az MTA TK JTI tanácssterme (Budapest, Országház utca 30. 2. em.)

Program:

10:00–10:15 GAJDUSCHEK GYÖRGY (MTA TK JTI): Köszöntő, a projekt rövid bemutatása
10:15–10:35 HUNYADY GYÖRGY (ELTE PPK): Mit kérdez a pszichológus a jogtudatról?
10:35–10:55 FLECK ZOLTÁN (ELTE ÁJK): Tudhatunk-e valamit a jogtudatról?
10:55–11:15 SZABÓ MIKLÓS (ME ÁJK): Jogismeret, jogtudat, joghoz való hozzáférés
11:15–11:30 Hozzászólások
11:30–11:45 Kávészünet
11:45–12:00 H. SZILÁGYI ISTVÁN (PPKE JÁK): A jogtudat-kutatások elméleti kérdései
12:00–12:15 GAJDUSCHEK GYÖRGY (MTA TK JTI): Miért vagy miért nem fordulnak az emberek a joghoz?
12:15–12:30 BODA ZSOLT (MTA TK PTI): Van-e szerepe a bizalomnak a jogi kultúrában?
12:30–12:45 RÓBERT PÉTER (MTA TK PTI): Perlési pesszimizmus Magyarországon
12:45–13:00 FEKETE BALÁZS (MTA TK JTI): Jogismeret egykor és ma
13:00–13:30 Hozzászólások

További konferenciák, amelyeken eredményeinket ismertettük:

4. Citizens, Societies and Legal Systems: Law and Society in Central and South Eastern Europe.

Szervezők: The Belgrade University, Faculty of Law, Serbian Association for Legal and Social Philosophy and the MTA TK Jogtudományi Intézet

Belgrade, 21 November 2014

http://www.ius.bg.ac.rs/konferencije/2014.11.21.Citizens_Societies_and_Legal_Systems/conference_citizens.htm

Előadást tartott a projekt valamennyi résztvevője Róbert Péter kivételével.

5. 8th Central and Eastern European Forum for Young Legal, Political and Social Theorists

Budapest; 22–23 April, 2016

Fekete Balázs (mint fő szervező) és Gajdusчек György (előadó)

http://www.cee-forum.org/download/75169e5b08af0054121cdb7ebc1ed176/cee_jti_online_new.pdf

6. Conference "Society, Law, and Legal Culture"

Zagreb, 1-2 December 2016

Gajdusчек György és Fekete Balázs előadásait – melyek az empirikus adatfelvételek eredményeit elemzik – befogadták a konferenciára

<http://soclawzagreb.pravo.hr/>

3. számú melléklet: Média-jelenlét

1. http://m.jog.mandiner.hu/cikk/20160929_aki_boldogabb_es_magyarabb_az_inkabb_perel_konferencia_a_jogtudatrol
2. http://index.hu/gazdasag/2016/10/05/ezeknek_nem_fizetek_a_nav_botranyai_miatt_romlott_az_adomoral/ (erre másnap az ATV híradója is utal)
3. <http://arsboni.hu/perlesi-pesszimizmus-de-javulo-jogismeret/>
4. http://index.hu/tudomany/2016/10/06/politikust_nem_perelek_en_magyar_jogalany_vagyok/
5. Lánchíd rádió: Róbert P. – Fekete B. 2016-10-10, de. <http://lanchidradio.hu/video/165202>